

УДК 351.32.019

Р. М. Богачев

кандидат філософських наук, доцент,
докторант кафедри парламентаризму та політичного менеджменту
Національної академії державного управління при Президентові України

ПЕРЕТВОРЕНІ ФОРМИ ПРОЦЕСІВ САМООРГАНІЗАЦІЇ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті на основі характеристик сучасного суспільства окреслюються напрями формування методологічного фундаменту, механізми та засоби стимулювання цивілізаційного вибору людини через формування й актуалізацію матриці «інакше-можливого». Визначається джерело детонації практичного перетворення в ритміці формотворчості-культуротворчості-свободотворчості, а також роль і значення еліти і її перетворених форм у цьому процесі. Крім того, розглядається коло проблем гуманізації суспільного життя й механізмів їх вирішення на всіх рівнях державного управління.

Ключові слова: діалектика, перетворена форма, світогляд, світовідтворення, потенціал «інакше-можливого», еліта.

Постановка проблеми. Адекватні наукові теорії в складних умовах сьогодення – в умовах поступової втрати минулого, розірваності історичних зв'язків – є необхідними для об'єктивного відтворення власної історії, державності, національної свідомості як сучасних тенденцій поставання людини-людей-людства.

Навіть в економічній сфері результати глобалізації вже ставляться під великий сумнів. Поступово виникає основа *простору соціальної міфотворчості*. Простору, в якому продукується та фабрикується *світ псевдокультури* – світ політиканства й біологічного пристосовництва, тобто підлабузництва, соціальної мімікрії, світ суспільних містифікацій, модусів суто тваринного, біологічного способу «розв'язання» суперечностей між «індивідуумом і середовищем», між ВНУТРІШНІМ і ЗОВНІШНІМ, між дійсною **сутністю Людини** та її реальним **існуванням**.

У реальності світ переповнений жорстокістю, перенасичений громадянськими конфліктами та локальними війнами. У реальності маємо тотально маргіналізованих «пересічних» громадян, зредуковану до рівня стадних інстинктів самозадоволення молодь «з очима покійників», нелюдські досвід-теорії-практики «*брехні-зла-потворності-шкоди*» в *просторі-павутинні*, хронічну відсутність бачення майбутнього, крім рясно здобреної штучними барвниками й хімічними наповнювачами субкультур моделі «споживацтва», – наше сьогодення, царина сучасного Мордору... У чому причини?

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проведене в рамках творчого підходу (Е. Ільєнков, В. Босенко, Б. Новіков, Л. Науменко, О. Босенко, І. Муратова, А. Мельниченко, Р. Богачев, Г. Новіков, Г. Нерсисян) дослідження дає змогу констатувати стрімке наростання вельми тривожних тенденцій і доведено до краю загострення соціальних колізій [2; 4; 9; 10; 11]. Найбільш загрозливими є *знеособлення й «масовізація»*, *духовна деградація та суцільна маргіналізація*, *свідома дезінформація й суспільна дезорієнтація*, *соціокультурна дезадаптація та цілеспрямована десоціалізація* як модуси тотальної *дезінтеграції* людини-людей-людства. Саме ці суспільні феномени потребують глибокого дослідження, розкриття причин, механізмів, напрямів розгортання й засобів запобігання, забезпечення відновлення гармонійності, всебічності та цілісності суспільних взаємозв'язків.

Більшість дослідників (Т. Парсонс, Е. Штейн, Р. Дарендорф, Л. Козер, Г. Зіммель) декларують, що сучасні соціальні суперечності якщо й потребують вирішення, то не в соціально-історичній, а в соціально-культурній площині. Це пояснюється передусім переходом від класового до масового суспільства (О. Шпенглер, К. Мангейм, Е. Дюркгейм) і розгортанням синергетичної парадигми розвитку. Аналогічних висновків доходять і сучасні дослідники в рамках концепції сталого розвитку [12]. Так, теоретична основа концепції сталого розвитку – ноосферний підхід В. Вернадського – стає плідною базою для постановки та вирішення

соціально-філософських і загальносистемних проблем у працях М. Згуровського, З. Герасимчук, С. Дорогунцова, О. Ральчук, Л. Мельник, А. Мельниченко, Н. Багрова, В. Геєця, Б. Данилишина, М. Долішньої, І. Недіна, А. Гранберга, В. Матросова, М. Моїсєєва й ін.

Але й до цього часу залишається багато питань, які породжують спроби спростувати гуманістичний потенціал *суспільного розвитку*, особливо спроб здійснити збереження *status quo* окремих політичних і соціальних груп у форматі перетворених форм процесів суспільного відтворення. Низка фундаментальних праць М. Вебера, К. Маркса, Ж. Бодрійяра, М. Мамардашвілі присвячена загальнометодологічній проблематиці форми перетвореної [1; 3; 7; 8]. Крім цього, проблема перетворених форм суспільних відносин віддзеркалюється у творчій спадщині С. Жижека, Р. Зіммеля, А. Камю; проведено низку спеціальних досліджень (Т. Брисіна, А. Мельниченко, М. Шкепа, С. Кущенко), в тому числі й у соціально-економічній площині (М. Лангштейн, О. Хамідов, А. Коравченко, В. Логачев, Г. Нерсисян) [1; 5; 6; 9; 13]. Однак досліджень цього феномена, які поглиблюють розуміння багатьох суспільно-політичних колізій і філософських проблем, сутнісно не вистачає.

Ми впевнені, що без створення міцного методологічного фундаменту щодо використання раціональних і подолання ірраціональних перетворених форм вирішити проблеми суспільного розвитку неможливо.

Метою статті є рефлексія суспільних колізій і феноменів сьогодення крізь призму евристичного потенціалу категоріального блоку «*перетворена форма*» з метою визначення, з одного боку, підстав особистісного вибору царини Світотворення або Міфовитворення, що є особливо актуальним щодо політичної еліти та суспільства загалом, з іншого боку, обґрунтування принципів, механізмів і засобів стимулювання цивілізаційного вибору на пряму поставання людини й суспільства в координатах «*істини-добра-краси-корисності*», тобто творчості як «корисного здійснення блага через істину в красі» [11]; з'ясування місця та ролі еліти в цих процесах; відповідно, окреслення кола проблем гуманізації суспільного життя й механізмів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Щодо причин виникнення перетворених форм, то вище наводиться низка фундаментальних праць, котрі присвячені загальнометодологічній пробле-

матиці форми перетвореної. Головна причина і джерело – це необхідність зовнішнього запобігання суперечностям, редукування їх до рівня соціального конфлікту або антагонізму.

Загалом перетворені форми опосередковують різні суспільні відносини, пов'язані з відчуженням *особистісного-індивідуального* або *групового-загального* та, у свою чергу, опосередковуються різними формами людської діяльності, переймаються її практичною логікою, насущними потребами й суспільними відносинами, є **змістоформами**, що імітують буття, є інструментами маніпулювання свідомістю. Це і є місце та причина виникнення *перетвореної форми*.

Саме такими історичними змістоформами і є *грецькі поліси, ринок, держава, право, власність, банківська та фондова системи, субкультура* тощо. До такої змістоформи належить й *еліта* як певна група, спільність, яка виокремлюється із суспільного цілого, характеризується відповідними властивостями та має характеристики, певну систему самоідентифікації тощо. Саме розуміння форми перетвореної як внутрішньої форми «видимості», її стійкого ядра, яке здатне до самовідтворення, моделювання та імітації різних сторін суспільного життя й людських стосунків, робить необхідним визначати її *раціональний* або *ірраціональний характер*.

Змістоформи є *раціональними* тією мірою, якою забезпечують еквівалентний обмін, збалансування та гармонійність взаємозв'язків, а інакше – перероджуються в *ірраціональні перетворені форми*. Стають тим, чим вони і є по суті – *квазіформами суспільної взаємодії*.

Саме тому виникають такі змістоформи людської діяльності, як *релігія, право, гроші, субкультура*, вони формалізують певні зв'язки, замінюючи на відповідному рівні їх глибинний зміст суто зовнішнім формальними відношеннями з метою тимчасової узгодженості (не поліфонії!) інтересів і тимчасового збалансування – а **не гармонізації (!)** – потреб-вимог.

Гносеологічну проекцію джерел виникнення та розгортання перетвореної форми можна передати завдяки *теоретичній матриці гносеологічних модусів перетворених форм*, яку пропонує Г. Нерсисян. Відповідно до неї, траєкторію розвитку перетвореної форми можна передати через певні гносеологічні модуси в раціоналістичній проекції системи *історично конкретних форм інтеракцій*.

Джерела виникнення визначаються поняттям *система-субстрат* (основа, першоджерело – форма-зміст певного рівня), що відображає конкретно-історичний «архетип» взаємозв'язку форми і змісту в конкретній дійсній системі координат соціокультурної раціональності.

На основі узагальнення результатів досліджень феноменів перетвореної форми та відчуження щодо **механізмів виникнення перетворених форм** можна зробити висновки, що синкретизм форми перетвореної дає змогу «спрацьовувати» без урахування або ж реального використання всіх взаємозв'язків, сумарно, наприклад, *опозиційна фракція* заміщує реальні вимоги людей, які проголосували проти на виборах; *офіційна соціальна політика* – реальні потреби соціально незахищених верств населення; *офіційні положення, циркуляри й посадові інструкції* – дійсні механізми регулювання взаємовідносин у колективі.

У разі відповідності змісту внутрішніх процесів форма перетворена є раціональною і стимулює розвиток, наприклад, така зовнішня змістоформа, як *еліта*. А ось у разі невідповідності – ірраціональною й утворює прошарок *фіктивної конкретності*, наприклад, *ерзац-, псевдо-, квазіеліти*.

Остання поступово розриває реальний необхідний зв'язок і заміщує його фіктивними формами зв'язку, себто уповільнює та гальмує процеси поставання людини й *Культуротворення* загалом. У разі необхідності заміщує їх довільними та свавільними (суб'єктивістськими) програмами формалізованих взаємовідносин, а тому зупиняє й утилізує сферу дійсної конкретності та розвиток загалом. Це і є **простір вимислювання, простір СОЦІАЛЬНОГО МІФОТВОРЕННЯ**.

Наприклад, основним засобом спілкування *ерзац-еліти* з пересічними громадянами, «плебсом» стає цинічна демагогія, а поступово й редукована до ідеоміфів ідеологія, яка тотально заміщує науку, основу формування зразків-матриць-патернів «інакше можливого» суспільства. Виникає царина архінезрозумілих абстракцій: *пересічний громадянин, сталий розвиток, соціальний захист населення, відповідальність бізнесу перед владою* тощо.

Відповідно до теоретичної матриці гносеологічних модусів перетворених форм, траєкторія розгортання перетвореної форми включає такі етапи: *система-субституція* (заміщення, підміна – метаморфоза форми); *систе-*

ма-субстантивация (набуття нового змісту – квазіформа-зміст нового спотвореного рівня); *система-сублімація* (відрив форми-змісту – квазіформа-квазізміст у сенсі відчуження).

Від початкового життєдайного першоджерела редукції, виразником якої є *система-субстрат*, надалі відбувається поступове заміщення дійсних (належних) взаємозв'язків і відносин символічними, виникає гносеологічний конструкт *системи-субституції*, в якому здійснюється відрив форми в проекції деформації через акт перетворення дії від дійсного змісту, тобто здійснюється генеза спотвореної форми на рівні *формоутворення* нового рівня цілісності системної раціональності. Суб'єктом такої системи стає *ерзац-еліта*, а результатом дії ірраціональних перетворених форм – *сповільнення* самоорганізації та суспільного розвитку загалом.

Перетворена форма неодмінно зумовлює деформацію змісту суспільних взаємозв'язків і взаємодій, відбувається заміщення істотних на знакові та приховані, спотворюється сам зміст у проекції здійснення форми-змісту на рівні *формоздійснення*, що відображається в модусі *система-субстантивация*, суб'єктом якої є *псевдоеліта*, а результатом – *гальмування* самоорганізації та суспільного розвитку.

Надалі відбувається відрив перетвореної квазіформи-змісту від системи-субстату й осягнення ознак, рис і властивостей самостійності, точніше псевдо-автономності в модусі *системи-сублімації*. Виникає *квазіформа-квазізміст*, відповідно, *квазіеліта*. Процеси самоорганізації та суспільного розвитку *припиняються* взагалі.

Модус *системи-сублімації* в аспекті *формовирішення* стає результатом інволюції соціокультурної раціональності в сходженні «*новація-звикання-норма*», наприклад, на емпіричному рівні: дай один раз хабар – і чиновник звекає, а потім це стає нормою. Форма вияву й утілення згаданого сходження – «*вікна Овертона*».

Щодо **результатів формування перетвореними формами простору фіктивної конкретності та конкретної фіктивності** варто зазначити, що єдиним способом існування *фіктивної конкретності* стають економічні, соціальні, політичні, моральні, естетичні кризи, потрясіння, катастрофи тощо. **Кризовий спосіб буття**.

Відбувається створення умов для впровадження ірраціональних соціальних форм: *тотальний ринок, фіктивний капітал, бюрократизм,*

етатизм, маскультура-«попса». Далі – перехід у конкретну фіктивність, у якій зникає будь-який поступальний розвиток загалом. Виникає «Простір БЕЗмислення»: простір БЕС-смыслия (рос.). **МІФОВИТВОРЕННЯ.**

Загроза перетворених форм полягає в тому, що подальша редукція форми-змісту може здійснюватися не тільки від рівня дійсного першоджерела *системи-субстрату*, а й від самої результуючої перетвореної форми – *системи-сублімації*. У такому випадку з кожною наступною ітерацією об'єкт стає все більш спотвореним; оманливість суспільного поступу буде постійно трансгресувати, все далі відходячи від об'єктивності, істинності й адекватності.

Ключовим критерієм належності, вирішальною екзистенційною ознакою таких спотворених, *ірраціональних форм* стає невідповідність суспільним цілям, відсутність у цих формах корисного змісту. Такі форми можуть лише зовнішньо й тимчасово врівноважити і збалансувати, а скоріше нагадувати, імітувати, зображати, символізувати взаємозв'язки в системі.

Але таке нашарування рано чи пізно дає про себе знати *черговою суспільною кризою, гострими соціальними колізіями, викриттям корупції, викриттям організованої злочинності, падінням продуктивності праці* тощо, коли накопичення ірраціональних перетворених форм призводить до паралічу системи суспільних взаємозв'язків, їх дисбалансу, диспропорції, дисгармонії в сутності.

Одним із засобів «утилізації» сфери дійсно-конкретного є перетворення інформаційного простору в простір дезінформаційний і продукування «*вузьких професіоналів-функціонерів, людини корпоративної, декреатів і декреаторів*, псевдо-, ерзац-, квазіеліти, себто суб'єктів переходу до *фіктивної конкретності/конкретної фіктивності* як хронотопу буття квазіформ, у т. ч. псевдокультури, псевдовиховання, псевдонавчання, псевдополітики тощо.

Виникає культурна пустеля, «павутиння» суто зовнішніх, нелюдських функціональних зв'язків – *індивідне-уніфіковане-змасовлене*.

Отже, нами розглянуто *причини, механізми та результати розгортання й формування прошарку перетворених форм* у процесах суспільного відтворення, суспільного буття загалом.

Що робити? Тільки через перехід-«стрибок», поставання суб'єктності можна подолати спотворені форми. Дійсно науковою філософією

в межах творчого підходу опрацьована основа стрибка в царину дійсної свободи, матеріальна та ідеальна основа нового основного відношення – *суб'єкт-суб'єктного* – це тяжіння до досконалості як цілеспрямоване здійснення в режимі СПІВ-творчості в критеріях-координатах *корисності-добра-краси-істини*, тобто сучасний сутнісний вияв давньогрецького ІДЕАЛУ КАЛОКАГАТІЇ («розумна доброта і красива користь»). Саме звідси розгортаються й нові формати *Світосприйняття, Світосгляду та Світовідтворення*, на основі суб'єкт-суб'єктних, а потім суб'єктно-суб'єктісних взаємозв'язків і відносин.

Саме творчий підхід є теоретико-методологічним підґрунтям подолання ірраціональних перетворених форм: побудова нової матриці «інакше-можливого», яка втілює опрацювання дійсно гуманістичного шляху розвитку, шляху здійснення суперечності сутності й існування людини на підвалинах науково-бездоганної філософії.

Умови поставання людини, суб'єктності, переходу-«стрибка»: здатність бачити «очима роду» (Е. Ільєнков) і поліцентрично – очима інших, «СПІВ-БУТТЯ» (Г. Батіщев); «корисне здійснення блага через істину в красі» (Б. Новіков); висловлювати невимовне, шукати міру в безмірному, закономірне у випадковому (Л. Науменко); провина за нездійснене (О. Босенко); надлишковість як принцип організації життя (А. Іщенко); просвітницький характер діяльності-самодіяльності-творчості (В. Косенко).

Спосіб поставання людини, суб'єктності: розмежування як подолання актуальної обмеженості людської діяльності, що опосередковує процес переходу від поділу діяльності до розподілу самодіяльності й далі – самодіяльного розподілу, себто творчості (Б. Новіков); дійсна асоціація (В. Босенко); мережування (Р. Богачев).

Ритміка: виробництво речей – виробництво ідей – продукування людей; від суспільства «трудолюбних» (рос.) до суспільства «творящих» (рос.) (Б. Новіков); Формотворення – Культуротворення – Свободотворення, БІОСФЕРА – НООСФЕРА – КРЕАТОСФЕРА (Б. Новіков, А. Мельниченко, Р. Богачев).

Результат перманентного процесу поставання людини, суб'єктності: простір про-мислювання (К. Мегрелідзе), республіка суб'єктностей (Г. Батіщев); повністю усупільнена людина в людяному суспільстві (Б. Но-

віков); множинність і всеохопна цілісність (М. Лоський); «зіркове небо всередині нас» (О. Босенко); мереживо «живого спілкування» (Р. Богачев); перевага нового способу життя (Г. Новіков).

Висновки і пропозиції. Творчий підхід дає змогу по-новому досягнути суспільний розвиток загалом, а використання евристичного потенціалу категоріального блоку «форма перетворена» сприяє актуалізації гуманістичного та оптимістичного діяльнісного контексту суспільного життя у векторі основних діяльнісних виявів – добра, істини, краси, корисності, в режимі перманентного розподілу, постійного виходу за власні межі, трансцендування, трансгресії розгортається поставання людини як ансамблю цілісних, усебічних та істинних взаємозв'язків живого спілкування – мережива суб'єктно-суб'єктних взаємодій і соціальних відношень.

Уся історія еволюції суспільно-політичної й соціально-економічної думки є яскравим свідченням варіації ґенези перетворених форм як абстрактно-загальних економічних (або соціальних, психологічних, поведінкових, інституційних тощо) запобіжників тимчасового стримування суспільних криз.

Тому тільки – і ВИКЛЮЧНО ТІЛЬКИ – в діалектиці міжсуб'єктних взаємодій, у яких суб'єкти взаємопронизують один одного без злиття й нероздільно, які зіткані з енергетики спілкування-звернення: у фактах СПІЛКУВАННЯ та СПІВпричетності; в актах СПІВробітництва та СПІВтворчості; за критеріями СОВІСТІ й ЗГОДИ (рос. СОгласия); в просторі СВІДОМОСТІ (рос. СОзнания) та СПІВДУМКИ (рос. СОмыслия) постає ГІДНІСТЬ КОЖНОГО-БАГАТЬОХ-УСІХ як невід'ємний – іманентний – атрибут суб'єктності: суб'єктності ГІДНОЇ ЛЮДИНИ в ГІДНОМУ СУСПІЛЬСТВІ.

Тому логіка подальшого дослідження вимагає більш докладно сконцентруватися на цьому напрямі наукових розвідок і філософської рефлексії, взяти на озброєння *діалектичну методологію й евристичний потенціал перетворених форм* з метою опрацювання нових принципів мислення, відбудови стосунків та організації життя. Саме вони потребують подальшого **дослідження, теоретичного обґрунтування й практичного втілення** як реальні принципи планування, реальної організації економіки, державного управління та всіх інших інституцій – реальні принципи про-

дукування загальнолюдської культури й запобігання перетвореним формам, тобто суспільного розвитку та відтворення загалом.

Список використаної літератури:

1. Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляция / Ж. Бодрийяр // Философия эпохи постмодерна : сб. переводов и рефератов. – Мн. : Изд. ООО Красико-принт, 1996. – С. 32–47.
2. Босенко В.А. Воспитать воспитателя. Заметки по философским вопросам педагогики и педагогическим проблемам философии / В.А. Босенко. – К. : Всеукраинский союз рабочих, 2004. – 352 с.
3. Вебер М. Избранное. Образование общества / М. Вебер ; пер. с нем. – М. : Юрист, 1994. – 704 с.
4. Ильенков Э.В. Об идолах и идеалах / Э.В. Ильенков. – М. : Наука, 1968. – 319 с.
5. Кравченко А.И. «Мир наизнанку»: методология превращенной формы / А.И. Кравченко // Социологические исследования. – 1990. – № 12. – С. 23–36.
6. Лангштейн М. Иррациональные и превращенные формы экономических отношений / М. Лангштейн // Экономические науки. – 1969. – № 1. – С. 16–22.
7. Мамардашвили М.И. Форма превращенная / М.И. Мамардашвили // Философская энциклопедия. – М., 1970. – Т. 5 – 1970. – С. 387.
8. Маркс К. Экономические рукописи 1857–1859 годов / К. Маркс // Маркс К. Соч. / К. Маркс, Ф. Энгельс. – 2-е изд. – Т. 46. – Ч. 1. – 559 с.
9. Мельниченко А.А. Перетворені форми у виховних практиках сучасного соціуму : дис. ... канд. соціол. наук : спец. 09.00.10 «Філософія освіти» / А.А. Мельниченко ; НТУУ «КПІ». – К., 2006.
10. Науменко Л.К. Материализм и постмодернизм / Л.К. Науменко // «Матеріалізм та емпіріокритицизм» – шедевр світової філософської думки : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 27–28 листопада 2008 року. – К. : НТУУ «КПІ», 2008. – С. 159–160.
11. Новіков Б.В. Творчість як спосіб здійснення гуманізму / Б.В. Новіков. – К. : НТУУ «КПІ», 1998. – 310 с.
12. Тульчинська С.О. Управління у сфері освіти і науки як фактор забезпечення сталого розвитку держави та регіонів : [монографія] / С.О. Тульчинська, А.А. Мельниченко, О.А. Акімова. – К. : Видавництво ВП «Едельвейс», 2012. – 352 с.
13. Хамидов А.А. Понятие превращенной формы / А.А. Хамидов // Материалистическая диалектика как логика. – Алма-Ата, 1980. – С. 237–249.

Богачев Р. М. Превращенные формы процессов самоорганизации в современном обществе

В статье на основе характеристик современного общества определяются направления формирования методологического фундамента и методической базы, механизмы и средства стимулирования цивилизационного выбора человека в том числе с помощью формирования и актуализации матрицы «иначе-возможного». Предлагается источник детонации практического преобразования в ритмике формотворчество-культуротворчество-свободотворчество, а так же рассматривается соответствующий круг проблем гуманизации общественной жизни и механизмов их решения на всех уровнях государственного управления.

Ключевые слова: диалектика, форма превращенная, мировоззрение, мирозидание, потенциал «иначе-возможного», элита.

Bogachev R. M. Simulacrum in the processes of the self-organization in the society

On the basis of the characteristics of the modern society hereinafter author has grounded the role of the Decent Man in resolving the contradictions, the conflicts and the problems of the social development. The author outlines the directions of forming the methodological foundations and the methodological framework, the mechanisms of the stimulating the civilization to use the matrix of the "other-possible" as a source of practical detonation of the society's transformation. This determines the appropriate range of issues of the social life's humanization and the mechanisms of the social problems' decisions at all levels of the governance.

Key words: Dialectics, simulacrum, peace-building, potential of the "another opportunity", elite.